

PREGLED ZGODOVINOPISJA O KNJIŽNICAH NA SLOVENSKEM

(Ob 200-letnici Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani)

Branko Reisp

bibliotekarski svetovalec, Knjižnica Narodnega muzeja, Ljubljana

UDK 016:02(091)(497.12)

REISP Branko: Pregled zgodovinopisja o knjižnicah na Slovenskem. Knjižnica, Ljubljana, 18(1974)3—4, str. 161—173.

Članek je bibliografija in prikaz pomembnejših knjig in član-
kov, ki govore o knjižničarstvu na Slovenskem, posebej tistih, ki
pišejo o zgodovini posameznih knjižnic ali o razvoju knjižničarstva
na posameznih območjih Slovenije.

UDC 016:02(091)(497.12)

REISP Branko: Survey of historywriting on libraries in Slo-
venia. Knjižnica, Ljubljana, 18(1974)3—4, p. 161—173.

This is a bibliography and a presentation of more important
works and articles in journals on librarianship in Slovenia, above
all on those which deal with the history of individual libraries or
with the development of the librarianship in the different regions of
Slovenia.

Navada je, da se ob pomembnih obletnicah ustanov ozremo
tudi nazaj — v njihovo zgodovino in s tem v zgodovino njihove
stroke. Praznovanje dvestoletnice delovanja Narodne in univerzitet-
ne knjižnice — osrednje slovenske knjižnične ustanove in matice
našega bibliotekarstva — je razlog za naslednji pregled literature
in gradiva za zgodovino knjižnic na Slovenskem.

Skoraj samo po sebi se razume, da je Narodna in univerzitetna
knjižnica oziroma licejska knjižnica v Ljubljani prva omenjena
tudi v pregledu zgodovinopisja o knjižnicah v Sloveniji. Njen
skriptor, nekdanji »Čbeličar« in Prešernov sošolec Jurij Kosmač je
očrtal zgodovino in orisal tedanje stanje »c. k. licealne bukvarnice
v Ljubljani« leta 1850 v Novicah. Kasneje je o knjižnici predaval
še v nemščini na mesečnem sestanku zgodovinskega društva za
Kranjsko in publiciral leta 1857 predavanje: Die k. k. Lycealbiblio-

thek in Laibach v društvenem glasilu Mittheilungen des historischen Vereines für Krain in v samostojni knjižici. Sicer pa so prispevki s to tematiko v zgodovinskih publikacijah, ki so izhajale v Ljubljani ali tudi drugod, še do konca 19. stoletja, redka izjema. Tu so mišljene publikacije: Jahresberichte des Landesmuseums im Herzogthume Krain, Jahreshefte des Vereines des krainischen Landes-Museums, Mittheilungen des historischen Vereines für Krain, Mittheilungen des Musealvereines für Krain, Carniola, Blätter aus Krain in Argo.

Tako je Peter v. Radics leta 1862 na sestanku zgodovinskega društva v predavanju opozoril na pomembno plemiško-knežjo turjaško knjižnico v Ljubljani in jo z objavo predavanja v Mittheilungen des historischen Vereines für Krain istega leta, in s člankom: Die Fürst Carlos Auersperg'sche Hausbibliothek im Laibacher Fürstenhofe v Oesterreichische Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und öffentliches Leben, leta 1863, spraval v znanstveno evidenco. Naslednje leto se mu je, kakor pravi, posrečilo na podlagi Erbergovih zapisov odkriti Valvasorjevo knjižnico v Zagrebu, o kateri je nato, v okviru svojih študij o Valvasorju, ponovno pisal (prim.: Peter v. Radics, Valvasor, Graz 1866, 26 ss.). Isti avtor je leta 1864 v Blätter aus Krain prispeval članek: Die k. k. Studienbibliothek in Laibach, leta 1865 pa zasledimo v Mittheilungen des historischen Vereines für Krain notico, da je na mesečnem sestanku zgodovinskega društva predaval o stiški samostanski knjižnici.

Nekaj desetletij obsegajočo vrzel med začetki zgodovinpisja o knjižnicah od 60-ih let 19. stoletja do začetka 20. stoletja, ko se ponovno oživi zanimanje za to snov, si lahko do neke mere razlagamo z novimi osnovami političnih in nacionalnih razmer. V tem času so se Slovenci politično konsolidirali, si obogatili svoje leposlovje in prevzeli v svoje roke ali si sami ustvarili ustanove in društva po svoji potrebi, kar vse je močno zaposlilo njihove ustvarjalne moči. V zvezi z razvojem slovenske znanosti in prilagoditvijo raznih strokovnih področij nacionalnim oblikam in potrebam pa začno delovati novi ljudje tudi na bibliotekarskem področju. Rezultati dela te generacije se že pokažejo na prelomu stoletja, zlasti pa so vidni med obema vojnama. Tudi starejša generacija ponovno in poslednjič publicira nekatera dela.

Seveda prispevkov tudi v tem obdobju ni na pretek. V kazalu k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo za leta 1891 do 1939 — sestavila ga je Melitta Pivec-Stelè — ki obsega zadnje letnike Mittheilungen des Musealvereines für Krain, vsa Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Carniolo, Carniolo novo vrsto, in Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo do omenjenega

leta, je pod geslom: biblioteke, vsega 10 bibliografskih enot. Od tega pride za zgodovino knjižnic v pošte 7 enot, vendar so nekatere prav tehtne. Gradivo te vrste pa je publicirano tudi v drugem časopisu in samostojno.

Leta 1900 je Viktor Steska v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko obravnaval odlično in izredno zanimivo poglavje naše kulturne zgodovine — akademijo operozov, prvo znanstveno družbo v Ljubljani in z njo v zvezi tudi družbino knjižnico, ki kot Semeniška knjižnica obstaja še danes. Konrad Črnologar je pisal v *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* leta 1903 v članku: *Die Schlossbibliothek in Weissenstein* o grajski biblioteki na Boštanju pri Grospljem in posebej dodal še seznam nekaterih del, ki so se mu zdela zanimiva. Tega leta se je spet oglasil Peter v. Radics. Njegov nedokončani prispevek: *Iz nekdanjih samostanskih knjižnic v Stičini, Kostanjevici, Bistri in Pleterjah*, je objavljen v *Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko*. V svojem življenjskem delu, monografiji: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor*, ki je izšla v Ljubljani 1910, pa je zadnjič, žal spet bolj posplošeno, obravnaval Valvasorjevo biblioteko.

Najpomembnejše delo iz tega obdobja pa je obsežna: *Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach* bibliotekarja oziroma kustosa licejske knjižnice Konrada Stefana. Objavljena je bila leta 1907 v *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* in tudi separatno. To je bila ena redkih zgodovin knjižnic v tedanji Avstriji, v Sloveniji pa do nedavna edino delo s tega področja. V vestnem in po arhivskih virih sestavljenem spisu pa že po sodobni strokovni oceni »administrator prevladuje nad zgodovinarjem«.

Naslednje leto je Ivan Prijatelj, takrat asistent dvorne knjižnice na Dunaju, podrobno osvetlil razpis bibliotekarskega mesta in nato nastop Matije Čopa na ljubljanski licejki. Spis je bil objavljen v *Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko* pod naslovom: *Literarni zapiski*. 1. *Iz zgodovine ljubljanske študijske knjižnice*. S Čopom oziroma njegovo knjižnico pa se je ukvarjal še bibliotekar študijske knjižnice Avgust Žigon. Pod naslovom: *Čopova biblioteka je v Slovanu* leta 1916 in 1917 objavljaj, vendar ne dokončal seznam del iz Čopove knjižnice. Tu je treba upoštevati tudi novejši prispevek Dušana Ludvika: *Čopov zapuščinski akt in Čopova knjižnica*, v *Slavistični reviji* 1949.

Prva svetovna vojna in leta po njej so povzročila na tem področju krajše publicistično zatišje. Ustanovitev slovenske univerze in s tem nove naloge študijske knjižnice, njena prostorska stiska in akcija za graditev novega poslopja pa so povzročile, da je bila v

slovenskem strokovnem in dnevnem časopisju raznih nazorskih smeri objavljena vrsta člankov, ki so prikazovali zgodovino, tedanje razmere in bodoče naloge univerzitetne in osrednje slovenske knjižnice. Dokument teh prizadevanj so zlasti članki dveh tedanjih bibliotekarjev ustanove: Joža Glonarja in Melitte Pivec-Stelè. Omenili bi naslednje: Joža Glonar, Drž. licejska knjižnica v Ljubljani, *Ilustrirani Slovenec* 1927; isti, »Univerzitetna biblioteka« v Ljubljani, *Sodobnost* 1933; isti, Vseučiliška knjižnica v Ljubljani, *Kronika slovenskih mest* 1934; Melitta Pivec-Stelè, Univerzitetna in narodna biblioteka v Ljubljani, *Čas* 1933/1934.

Ta prizadevanja so imela močno oporo tudi med univerzitetnimi profesorji, ki so se zavedali, da so dobro založene in urejene knjižnice temelj vsakega znanstvenega dela. Med zagovorniki tega mnenja je izstopal zlasti France Kidrič, ki je začel svojo akademsko kariero, kot tedaj tudi mnogi drugi slovenski znanstveniki — v knjižnici. Pomembni izraz Kidričevega zanimanja za knjižnično problematiko je študija: *Biblioteški problem in univerza*, v zborniku *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*. To je prvi celotni pregled vodilnih znanstvenih knjižnic v Ljubljani, v njem pa je avtor podal tudi načrt za njihovo smotrno delo. Bodoči zgodovinar, ki se bo posebej ukvarjal z zgodovino tiska, knjige ter javnih in privatnih knjižnic od reformacije do romantike, pa bo moral upoštevati tudi druge Kidričeve razprave in zlasti njegovo veliko sintetično delo: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti (Ljubljana 1929—1938)*, kjer je Kidrič nagrmadil mnogo drobnih, toda dragocenih podatkov te vrste.

Na pobudo profesorjev Kidriča in Prijatelja je izdelal načrte za novo stavbo študijske knjižnice v Ljubljani arhitekt Jože Plečnik. S Plečnikovimi načrti je slovensko javnost seznanil France Stelè leta 1933 v posebni publikaciji: *Projekt univerzitetne biblioteka ljubljanske*. V knjigi je tudi zanimiva Steletova razprava: *K zgodovini bibliotečnih stavb v Ljubljani*. Proti Plečnikovemu načrtu je polemično nastopil arhitekt Ivan Vurnik, ki je zastopal smer funkcionalne arhitekture. O tem priča tudi njegova publikacija iz leta 1934: *Vseučiliška knjižnica ljubljanska*. Po desetletnem boju bibliotekarjev, slovenske javnosti in zlasti naprednih študentov so se želje po novi stavbi končno uresničile. V začetku leta 1941 se je Univerzitetna biblioteka — tako uradno imenovana od 1938 — preselila v novi, po Plečnikovih načrtih zgrajeni dom. Boj za novo bibliotečno poslopje pa ne sodi le v poglavje o zgodovini knjižnic, temveč je kot del boja naprednih sil tudi poglavje iz zgodovine našega naprednega gibanja.

Današnja Visokošolska in študijska knjižnica v Mariboru je

druga knjižnica v Sloveniji, ki je dobila oris zgodovine svojega nastanka. Sestavil ga je Janko Glazer in ga časovno zaključil z dnem, ko je z ustvaritvijo pragmatičnega sistemiziranega knjižničarskega mesta upravo knjižnice definitivno prevzela mestna občina, Glazerju pa je zaupala to delovno mesto. Zgodovinski oris je pod naslovom: Študijska knjižnica v Mariboru, objavil avtor v Časopisu za zgodovino in narodopisje leta 1928. Gradivo za zgodovino naslednjih let pa vsebujejo knjižnična letna poročila (od 1931—1938), ki jih je Glazer nato objavljajl v istem časopisu. Kot za mariborsko študijsko knjižnico, ki je zrasla iz knjižnice Zgodovinskega društva v Mariboru, je potrebno tudi za zgodovino drugih knjižnic, ki so delovale v okvirih zgodovinskih ali muzejskih društev (na Štajerskem npr. za knjižnico Muzejskega društva v Ptujju) in za druge nesamostojne, vendar nekatere prav pomembne knjižnice (v Ljubljani npr. za knjižnico Narodnega muzeja) upoštevati arhivske vire, objave, poročila in zgodovinsko literaturo o njihovih matičnih društvih ali ustanovah.

Tako je Josip Mal, takratni ravnatelj Narodnega muzeja, v okviru kulturno zgodovinskega dela Vodnika po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani leta 1931 na kratko prikazal knjižnico in arhiv, ki sta bila kot posebna strokovna oddelka priključena muzeju. S tem je tedaj druga največja znanstvena knjižnica v Sloveniji in največja knjižnica domoznanskih strok dobila svoj prvi kratki zgodovinski oris.

V našem pregledu ne moremo mimo dveh, v letu 1928 objavljenih člankov, ki obravnavata posamična vprašanja iz zgodovine knjižnic in knjižničarstva. Prispevek Janka Glazerja: Anton Lah in njegova »Družba slovenskega branja v — Lembahi«, v Časopisu za zgodovino in narodopisje, je dragocen za zgodovino ljudskega knjižničarstva. »Družba za branje slovenskih bukvic« v Limbušu leta 1847 spada med najstarejše poskuse organizirati branje med ljudstvom, pravila te ustanove, ki jih je Glazer v članku objavil, pa so naš najstarejši ohranjeni slovenski bibliotečni red. V istem letu je v Valvasorju posvečeni številki Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo Ivan Vrhovnik v članku: Kako je prišla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb?, objavil dokument, ki nakazuje možnost, da je bila knjižnica zagrebški škofiji darovana. Na vprašanje pa ni poskušal odgovoriti. V isti številki je France Stelè temeljito osvetlil Valvasorjevo grafično zbirko in njegovo grafično delo.

Leta 1931 in 1932 moramo zabeležiti izid dveh pomembnih del z našega področja. Temeljno znanstveno delo Milka Kosa in Franceta Steleta: Srednjeveški rokopisi v Sloveniji, izšlo 1931 kot razširjeni ponatis iz Zbornika za umetnostno zgodovino 1924—1929,

evidentira in z znanstveno akribijo opisuje tiste srednjeveške kodekse, ki so v slovenskih knjižnicah. Žal pa se le del knjižnih zakladov nekdanjih srednjeveških knjižnic, ki so bile na ozemlju Slovenije, hrani doma, dobršen del je v tujih knjižnicah. Kljub temu pa sedanji domači in tuji fondi v celoti predstavljajo le ostanke nekdanjega bogastva.

Najpopolnejši pregled slovenskih knjižnic je med obema vojnama priobčila Melitta Pivec-Stelè leta 1932 (z dodatkom 1933) v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo pod naslovom: Naše knjižnice. Poskus statistike. To delo, razdeljeno v poglavja: znanstvene in strokovne knjižnice, šolske knjižnice, ljudske in društvene knjižnice, je bilo prelomnega pomena prav zato, ker je pregled zajel naše celotno, torej tudi ljudsko knjižničarstvo. Bilo je dolgo vrsto let edini praktični priročnik za iskanje osnovnih podatkov o naših knjižnicah in uporabljivo tudi pri iskanju literature o posameznih knjižnicah.

V starejšo zgodovino knjižnic se poglavlja leta 1937 v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo objavljena razprava Joža Glonarja: Iz stare stiške knjižnice. Do danes je to edina naša študija, ki obravnava celotno knjižnico nekega samostana. Med zadnje pomembnejše poskuse celotnega pregleda našega knjižničarstva v stari Jugoslaviji pa spada poglavje »Knjižnice« v članku: Naše tiskarstvo v letih 1918—1938, ki ga je leta 1939 napisal Cene Kranjc za Spominski zbornik Slovenije.

Publicistiko tega obdobja zaključuje strokovnjak bibliotekarske teorije in prakse, bibliotekar univerzitetne knjižnice Avgust Pirjevec. Leta 1940 je izdal prvi slovenski strokovni priročnik: Knjižnice in knjižničarsko delo. Znamenito delo daje seveda v celoti mnogo dragocenih podatkov o slovenskih knjižnicah, posebej pa podaja avtor v prvem poglavju zgodovinski pregled razvoja knjižnic v svetu, v sedmem pa govori o razvoju knjižnic na Slovenskem. To poglavje je doslej najobsežnejši splošni pregled zgodovine naših knjižnic in je razdeljeno na naslednje oddelke: 1. Samostanske knjižnice, 2. Plemiške in druge zasebne knjižnice, 3. Ljubitelji in zbiratelji slovenske knjige, 4. Začetki in razvoj javnih znanstvenih knjižnic, 5. Novejše znanstvene knjižnice, 6. Učiteljske knjižnice, 7. Srednješolske knjižnice, 8. Slovenske društvene in ljudske knjižnice. Zadnji oddelek je avtor razčlenil takole: a) Predmarčna doba, b) 1848—1849, c) Farne in čitalniške knjižnice, č) Knjižničarski problemi na katoliških shodih, d) Knjižnice socialističnega delavstva, e) Nemške agresivne knjižnice in slovenska obramba, f) Iz dobe po vojni, g) O naših neuspehih. S tem je Pirjevec že podal svojo zgradbo zgodovine knjižnic. Pri Pirjevevi obravnavi ljudskega

knjižničarstva bi opozoril na pododdelek: Knjižnice socialističnega delavstva — predmet, ki čaka obdelave zgodovinarja delavskega gibanja. V zaključku zgodovinskega pregleda, ko govori »o naših neuspehih«, pa pravzaprav analizira stanje v ljudskem knjižničarstvu. Vrsto neuspehov na tem področju pripisuje nazadnjaškim gledanjem in z njimi načelno obračunava.

Navedena razčlenjenost zadnjega oddelka pa je zanimiva tudi iz drugih pogledov. Je posledica historičnih dejstev v razvoju našega ljudskega knjižničarstva, ki jih je Pirjevec na ta način registriral. Ta dejstva omenja tudi Mara Šlajpah v svojem priročniku: Ljudske knjižnice (Ljubljana 1961), kjer ugotavlja, da imajo ljudske knjižnice pri nas že stoletno tradicijo, da je pojem »ljudska knjižnica« našemu človeku znan in ga ceni, vendar je tradicija tudi negativno vplivala. Sklep izvaja iz ugotovitve, da so se knjižnice razvijale pri raznih prosvetnih organizacijah, ki so pripadale različnim političnim strankam. Tem so bile knjižnice največkrat le sredstvo, ne pa cilj. Zato tudi značilno drobljenje moči. Navedena dejstva vsekakor ne bodo olajševala dela za bodoči popolnejši zgodovinski oris ljudskih knjižnic in knjižničarstva.

Druga svetovna vojna in okupacija sta slovenske biblioteke težko prizadeli. Tako je nemški okupator na Štajerskem in Gorenjskem biblioteke sistematično uničil. Univerzitetno biblioteko pa je zadela leta 1944 gotovo čisto enkratna katastrofa. Nanjo se je zrušilo poškodovano nemško letalo in je zato pogorela velika čitalnica z bogato priročno knjižnico in z mnogimi katalogi.

Nesluten razmah bibliotekarstva po osvoboditvi pa je v kvalitativnem in kvantitativnem pogledu prinesel v razvoj knjižnic in knjižničarstva nove prvine. Univerzitetna biblioteka je končno dobila naslov, ki je ustrezal njeni funkciji: Narodna in univerzitetna knjižnica. V pokrajinskih središčih so načrtno nastajale študijske knjižnice, vrsta novih strokovnih knjižnic je nastala pri centralnih in vladnih ustanovah in pri novih kulturnih ustanovah, najštevilnejše pa so bile ljudske in sindikalne knjižnice. Število bibliotečnih delavcev se je povečalo za nekajkrat in je stalno raslo. V stroki so začeli novi ljudje tudi publicistično delovati. Zato število objav, ki govorijo o knjižnicah, ni več primerljivo s številom v predvojnem času.

V ilustracijo navajam nekaj značilnih prispevkov iz let 1946 do 1952: Rozka Štefan, Slovenska knjižnica v Ljubljani, Slovenski poročevalec 1946 (26. III.); Jože Žigon, Naša muzejska knjižnica, Slovenski poročevalec 1946 (12. VI.); Vida Gaspari-Tausig, Narodna in univerzitetna knjižnica med okupacijo, Ljudska pravica 1947 (5. II.); Melitta Pivec-Stelè, Požar in obnova čitalnice Narodne in

univerzitetne knjižnice, Slovenski poročevalec 1947 (5. II.); Janko Glazer, Študijska knjižnica v Mariboru, Ljudska pravica 1947 (18. II.); Mirko Rupel, Ob 175-letnici Narodne in univerzitetne knjižnice, Popotnik 1949 (št. 5—7); France Dobrovoljc, Slovanska knjižnica v Ljubljani, Ljudska pravica 1949 (24. IX.); Mirko Rupel, Boj za univerzitetno knjižnico, Ljudska pravica 1949 (8. XI.); Stan-ko Bunc, Študijska knjižnica v Kranju, Prosvetni delavec 1950 (15. XI.); Bogo Komelj, Pet let študijske knjižnice v Novem mestu, Prosveta 1951 (št. 3—4); Slavko Rupel, Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Tovariš 1952 (št. 18); Vlado Novak, Celjska Študijska knjižnica in njeni problemi, Ljubljanski dnevnik 1952 (9. IX.); France Pengal, Mestna ljudska knjižnica v novih prostorih, Ljudska prosveta 1952 (7. XI.).

Vrsta avtorjev, ki so v osrednjem ali lokalnem časopisju pisali o knjižnicah in knjižničarstvu, z naštetimi članki še zdaleč ni izčrpana. Več in podrobneje bo našel interesent pod stroko knjižničarstvo ali bibliotekarstvo v Slovenski bibliografiji. S takimi objavami v teh in naslednjih letih so bibliotekarji seznanjali javnost s sočasnimi nujnimi in perečimi problemi knjižnic in knjižničarstva, s svojim delom in načrti. Izrazito zgodovinskih obravnav zato med njimi skorajda ni, kljub temu pa so ti prispevki pomembni sestavni del gradiva za zgodovino knjižnic in knjižničarstva.

Prvi pregled zgodovine knjižnic na Slovenskem je tedaj objavila Melitta Pivec-Stelè pod naslovom: Bibliotekarstvo Slovenije v društveni publikaciji Prvi kongres bibliotekara FNR Jugoslavije, Ljubljana 1949 (izšlo v Beogradu 1950). V pregledu pa govori tudi o začetkih bibliotekarskega strokovnega društva. Ista avtorica je sestavila tudi skripta: Zgodovinski razvoj slovanskih in slovenskih knjižnic, namenjen za strokovne izpite.

Štiristoletnico izida prve slovenske knjige je Društvo bibliotekarjev Slovenije počastilo z izdajo priročnika: Slovenske knjižnice (Ljubljana 1951). Sestavila sta ga Josip Rijavec in Marija Zidar. Priročnik je naša prva samostojna in do danes edina publikacija te vrste in zajema celotno slovensko knjižničarstvo po stanju leta 1950. Priročnik je nastal v času, ko so se ob splošnem kulturnem razmahu tudi knjižnice izredno pomnožile, tako da je bilo vse novo komaj mogoče sproti evidentirati. Avtorja priročnika sta to storila. V tem je svojstvena vrednost publikacije tudi za zgodovinarja te strokovne panoge. Naslednja monografija Bogomila Gerlanca: Slovenske ljudske knjižnice (Ljubljana 1955) je obsežnejši zgodovinski pregled ljudskih knjižnic in knjižničarstva, obenem pa dokumentira tudi spremembe, ki so nastale zlasti pri ljudskih knjižnicah v prvem povojnem desetletju. Vmes sta še dva prispevka: članek Melitte Pi-

vec-Stelè: Obnova čitalnice Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani v *Zgodovinskem časopisu* 1952/1953 in Janka Glazerja kratki pregled zgodovine Študijske knjižnice v Mariboru, izdan pod naslovom: V spomin na drugi kongres Zveze društev bibliotekarjev FLRJ v Mariboru leta 1953.

Sumarična sinteza védenja o zgodovini knjižnic na Slovenskem z navedbo važnejše literature, je geslo: Biblioteke u Sloveniji, ki ga je za prvi zvezek Enciklopedije Jugoslavije leta 1955 prispevala Melitta Pivec-Stelè. Kratak pregled zgodovine knjižnic vsebuje tudi leta 1957 razmnoženo delo Valterja Bohinca: Zgodovina knjige, knjižnic in tiska, namenjen za pripravo na strokovne izpite. Leta 1957 je izšlo obsežno temeljno delo posebne panoge bibliografije: Inkunabule v Sloveniji. Pripravil ga je Alfonz Gspan s sodelovanjem Josipa Badalića. Pomembna izdaja Slovenske akademije znanosti in umetnosti evidentira in obravnava prve spomenike tiskarstva. Obenem z delom Milka Kosa in Franceta Steleta: Srednjeveški rokopisi v Sloveniji podaja s tem celovit pregled nad tovrstno kulturno dediščino.

Ko je leta 1957 začela izhajati Knjižnica, glasilo Društva bibliotekarjev Slovenije, in je časopis dobil stalno notranjo podobo, je bila vrsta prispevkov za zgodovino knjižnic objavljena v tej bibliotekarski reviji. Čeprav se revija bolj posveča tekočim strokovnim vprašanjem, kar je razumljivo, saj ni zgodovinskega značaja, pa so nekatere rubrike (npr. statistični podatki o knjižnicah, skupščine, zborovanja in posvetovanja, pregled knjižnih razstav), ki jih uredništvo nadaljuje iz leta v leto, prav zato dragoceno zgodovinsko gradivo. Tudi za našo panogo so bila koristna posvetovanja in občni zbori, ki jih je bibliotekarsko društvo prirejalo v raznih krajih Slovenije. Deloma so bila predavanja namreč posvečena tudi zgodovini tamkajšnjih knjižnic in knjižničarstva. Po navadi je bilo to publicirano v društvenem glasilu. S tem in z nekaterimi drugimi prispevki iz zgodovine tiska in literarne zgodovine, je postala Knjižnica glasilo trajne vrednosti.

Navajam nekaj značilnih člankov te vrste, gradiva pa je v Knjižnici seveda še neprimerno več. V Knjižnici so objavili: Jaro Dolar, Knjižničarstvo na področju Maribora in posebno mesto Študijske knjižnice glede na razvoj višjega šolstva (1960); Srečko Vilhar, Nekateri problemi knjižnic in knjižničarstva na Primorskem (1961); Janez Logar, Problematika dela za slovensko retrospektivno bibliografijo (1962); Bogo Komelj, Stanje knjižnic v novomeškem okraju (1962); Jaro Dolar, Stanje in perspektive strokovnih knjižnic v mariborskem okraju (1962); Mara Šlajpah, Šolske knjižnice v Sloveniji (1963); Albert Rajer, Stanje in problematika knjižničarstva

na Goriškem (1963); Niki Brumen, Knjižnice v Pomurju (1964); Branko Berčič, Slovensko knjižničarstvo dvajset let po osvoboditvi (1965); Bogo Komelj, Sto let knjižničarstva v Novem mestu (1965); Milan Bolčič, Narodna in študijska knjižnica v Trstu (1966); Melitta Pivec-Stelè, Branko Berčič in Ančka Korže-Strajnar, Organizacija slovenskih bibliotekarjev 1931—1947—1967 (1967); Vlado Novak, Novo poslopje študijske knjižnice v Celju (1967); Franc Sušnik, Knjižnice v Mežiški dolini (1967); Marta Filli, Knjižničarstvo na Tolminskem (1968); Sonja Gorec, Centralna medicinska knjižnica v Ljubljani (1969); Milojka Alič, Razvoj in stanje knjižničarstva v Ptujju (1970); Slavica Ludvik, Dvajset let Centralne tehniške knjižnice (1970); Martina Šircelj, Dvajset let Pionirske knjižnice v Ljubljani (1970); Melitta Pivec-Stelè, Srednjeveške knjižnice v Sloveniji (1971); Mara Šlajpah, Petindvajset let zvestega in ustvarjalnega dela za uporabnike tehniške literature (1974).

Ob osrednjem glasilu je epizodno izhajalo še dvoje bibliotekarskih glasil: Knjižni obveščevalec, ki ga je izdajala Osrednja knjižnica občine Kranj (1961—1965) in Goriški knjižničar, glasilo Goriške knjižnice (1963—1964).

V drugem strokovnem časopisju ali samostojno je izšlo v tem času še nekaj del te vrste. Večinoma so bili to prigradni spisi ob obletnicah knjižničnih ustanov. Osrednja knjižnica občine Kranj je ob 10-letnici Študijske knjižnice leta 1960 izdala knjižico s sestavki več avtorjev: O knjižničarstvu v občini Kranj. Ob zborovanju slovenskih bibliotekarjev v Kopru leta 1961 je pripravila Študijska knjižnica v Kopru posebno publikacijo dveh avtorjev: Srečka Vilharja in Miše Šalamun. Za naše področje je pomemben Vilharjev prispevek: Prerez zgodovine slovenskih knjižnic in knjižničarstva na Primorskem. Istega leta je izdal Zavod za napredek šolstva v Ljubljani: Popis stanja šolarskih in učiteljskih knjižnic LR Slovenije. Leta 1962 je objavila Milojka Alič v Ptujjskem zborniku: Kratak oris razvoja ptujjskih javnih knjižnic v novi Jugoslaviji. V Argu, glasilu Narodnega muzeja, je bil leta 1964 objavljen moj: Oris zgodovinskega razvoja in pomena Knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani, ki je bil nato spremenjen in dopolnjen za naslednje desetletje pod naslovom: Sto petdeset let Knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani, objavljen tudi v slavnostni številki iste revije ob 150-letnici Narodnega muzeja leta 1971. Referat Boga Komelja: Sto let javnega knjižničarstva v Novem mestu 1865—1965, je bil pripravljen za posvetovanje in občni zbor Društva bibliotekarjev Slovenije v Novem mestu leta 1965. Škoda, da ta z izredno temeljitostjo sestavljeni zgodovinski pregled ni bil objavljen v tisku. Samostojna publikacija avtorice Niki Brumen: Deset let Študijske knjižnice v

Murski Soboti (Murska Sobota 1966), je pregled rasti, delovanja in nalog najmlajše slovenske študijske knjižnice. Marijan Smolik je v Muzikološkem zborniku leta 1967 objavil članek: Franciscus Josephus Thallmainer 1698—1768, v katerem obravnava knjižničarsko in glasbeno delo prvega po imenu znanega knjižničarja Semeniške knjižnice, ki je bila od leta 1701 do približno 1794 središče znanstvenega življenja v Ljubljani. O osrednji knjižnici mariborskih visokošolskih ustanov, še nepreimenovani Študijski knjižnici v Mariboru je pisal Bruno Hartman v Časopisu za zgodovino in narodopisje leta 1968. V Ljubljani je leta 1969 ob 20-letnici knjižnice izšla publikacija: Centralna tehniška knjižnica. Vodnik po knjižnici. Iste ga leta je začela Narodna in univerzitetna knjižnica izdajati razmnožena letna poročila. Taka letna ali poslovna poročila, ki jih izdajajo tudi nekatere druge knjižnice (npr. Centralna tehniška knjižnica, v okviru letnih poročil Narodnega muzeja tudi knjižnica Narodnega muzeja od 1967 dalje), so dragoceno gradivo tudi za kasnejše zgodovinske obravnave. Podatke o fakultetnih knjižnicah in posebej o Narodni in univerzitetni knjižnici in Centralni tehniški knjižnici vsebuje še ena jubilejna izdaja in to: Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919—1969 (Ljubljana 1969). V dveh prispevkih se s knjižnicami slovenskih protestantov ukvarja Jaro Dolar. Leta 1969 (19. III.) je v Delu objavil članek: Štiristoletni temelji, leta 1971 pa je v 4. zvezku zbirke Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen (Adam Bohorič, Arcticae horulae, II, Untersuchungen), ki jo izdaja Münchenski založnik dr. Rudolf Trofenik, v članku z naslovom: Die Schicksale der Bibliothek Adam Bohoričs pisal o usodi Bohoričeve knjižnice. Leta 1973 je izšla študija Ančke Korže-Strajnar: Razvitost matičnih knjižnic v Sloveniji. V zadnjem času se dogajajo pomembne stvari v mariborskem bibliotekarstvu. Dokument teh dogajanj sta tudi dve publikaciji Bruna Hartmana: O nujnosti zgradbe za Visokošolsko in študijsko knjižnico v Mariboru. Izhodišče za idejni projekt nove knjižnične zgradbe in Projekt visokošolskega knjižničnega sistema v Mariboru (oboje Maribor 1974). Enakega značaja je tudi gradivo, ki nastaja že leta ob prizadevanjih rešiti prostorski problem Centralne tehniške knjižnice v Ljubljani.

Leta 1970 je izšel prvi tiskani bibliografski priročnik v slovenščini, Janeza Logarja: Uvod v bibliografijo. Poleg teoretične obravnave bibliografske vede in pregleda zgodovine bibliografije vsebuje delo tudi obširen pregled bibliografij. Tu navaja avtor tiskane knjižnične kataloge ljudskih knjižnic in druge bibliografske popise nekaterih knjižničnih fondov ali strok, ki jih bo moral upoštevati zgodovinar knjižnic glede na obravnavano snov.

V okviru našega predmeta pa zaslužijo posebno pozornost še tri publikacije, in sicer dve izrazito historično koncipirani razpravi Melitte Pivec-Stelè in popolna zgodovina biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Biblioteka Kmetijske družbe za Kranjsko (Slovenijo) 1820—1945, v 5. zvezku Razprav Slovenske akademije znanosti in umetnosti, razreda za zgodovinske in družbene vede iz leta 1966 obravnava za gospodarski razvoj Slovenije pomembno knjižnico, ki je bila prva slovenska specialna knjižnica ter se je ohranila 125 let. Po zaslugi Melitte Pivec-Stelè, ki je v razpravi danes razdeljeno biblioteko rekonstruirala, smo poučeni o vsebini in nahajališču njenega knjižnega fonda, v osnovnih obrisih pa tudi o razvoju celotne Kmetijske družbe. V razpravo je vključena tudi bibliografija lastnih publikacij Kmetijske družbe, ki je že sama zase dragocen prispevek. Glede študija specialnih področij vede o knjigi pa je treba opozoriti tudi na ekskurz o ekslibrisih iz te knjižnice. Avtorica je temu vprašanju posvetila več pozornosti prav zato, ker je bil študij te panoge pred leti pri nas komaj načet. Še danes pa je enako z nekaterimi sorodnimi panogami, npr. knjižnimi vezavami. Razprava ni samo brezhibno znanstveno napisana, ampak bi rabila prav lahko za zgled, kako se take teme obravnavajo. Prav ob tem bi poudaril, da delež knjižnic v širokih kulturnoprosvetnih in znanstvenih snovanjih pogosto na zunaj ni dovolj viden, zato je naloga zgodovinarja knjižnic raziskovati in opozarjati na pomen in vlogo teh ustanov v preteklem in sedanjem kulturnem, znanstvenem in političnem življenju.

Druga razprava Melitte Pivec-Stelè: *Mittelalterliche Bibliotheken in Slowenien*, najprej objavljena v zborniku *Orbis mediaevalis* v Weimarju leta 1970, nato v slovenščini pod naslovom: *Srednjeveške knjižnice v Sloveniji v Knjižnici 1971*, je po avtoričinih besedah »kratki pregled najstarejših knjižnic v Sloveniji«. V resnici je znanstveni temelj za prvo poglavje zgodovine knjižnic na Slovenskem z analizo doslej objavljenih raziskav in z ugotovitvijo še odprtih vprašanj.

Zgodovino leta 1938 nastale biblioteke Akademije znanosti in umetnosti je obravnaval Primož Ramovš v knjigi: *Biblioteka in publikacije Slovenske akademije znanosti in umetnosti v letih 1938—1951* (Ljubljana 1952). Ramovševo delo je za naslednje obdobje nadaljevala Marija Klemenčič v knjigi: *Biblioteka in publikacije Slovenske akademije znanosti in umetnosti v letih 1952—1971* (Ljubljana 1973). Obe publikaciji sta razdeljeni v dva dela: v prvem avtorja podajata opis dela in razvoja biblioteke v letih, ki jih obravnava, medtem ko je drugi del bibliografski. Knjigi sta izšli v seriji

akademijskih publikacij med splošnimi izdajami, biblioteka zv. 1 in 4. Tako je biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti ena redkih naših knjižnic, ki ima publicirano popolno zgodovino svojega razvoja in delovanja. V zvezi z navedeno trditvijo bi rad citiral mnenje dr. Melitte Pivec-Stelè, doslej edine naše zgodovinarke knjižnic in knjižničarstva, ki je temu področju — poleg obdobja Ilirskih provinc — posvetila ves svoj interes v dolgoletni znanstveni karieri. Njeno avtoritativno mnenje zato tudi sodi v okvir tega pregleda. V oceni že omenjenega referata Boga Komelja: Sto let javnega knjižničarstva v Novem mestu, v Knjižnici 1966, je zapisala Melitta Pivec-Stelè naslednje: »Ta zgodovinski pregled ni samo pomemben za Novo mesto in njegov okraj, temveč tudi dragocen prispevek za zgodovino knjižnic Slovenije sploh, saj takih prispevkov je dozdaj prav malo: Stefanova zgodovina Licejske knjižnice, Ramovševa zgodovina knjižnice SAZU, Pahorjeva zgodovina Mestne knjižnice v Kopru (v rokopisu), Reispova zgodovina Muzejske knjižnice, zgodovina knjižnice Kmetijske družbe za Kranjsko, ki je pravkar dotiskana — drugače pa le po revijah raztreseni drobcji, ki čakajo na sintetično obdelavo te važne in zanimive veje naše nacionalne in kulturne zgodovine.«

Pregled gradiva za zgodovino knjižnic na Slovenskem zaključujem s publikacijo, ki je izšla te dni. Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice I. (Ljubljana 1974) prinaša razpravo Jara Dolarja: Med koncem in začetkom, po avtorjevi označbi je poskus uvoda v zgodovino NUK. Razprava Primoža Simonitija: Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice pa je doslej najpomembnejši prispevek k zgodovini knjižnic naših protestantov. Melitta Pivec-Stelè je v svoji zadnji objavi: Ljubljanska licealna biblioteka v dobi Ilirskih provinc (1809—1813) združila in zaključila krog svojega znanstvenega dela, ki se je gibal med Napoleonovimi Ilirskimi provinca mi in zgodovino knjižnic. Primož Simoniti v objavi in obdelavi: Še nekaj inkunabul v slovenskih knjižnicah, z 48 novimi enotami pomembno dopolnjuje Gspanov korpus: Inkunabule v Sloveniji. Prikaz Branka Berčiča: Narodna in univerzitetna knjižnica v jubilejnem letu pa je pričevanje sedanjosti.

Lepo bi bilo, če bi z Zbornikom Narodne in univerzitetne knjižnice, ki je bil zasnovan prav v jubilejnem letu ustanove, dobili publikacijo, v kateri bi se tudi v prihodnje združevale tehtne razprave s področja zgodovine knjige, knjižnic in tiska.